

«М'ЯКА СИЛА» РОСІЇ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

У статті досліджується потенціал «м'якої сили» Російської Федерації як одного з впливових геополітичних сусідів України. Головну увагу зосереджено на використанні нею гнучких методів впливу в контексті українсько-російських відносин. Встановлено, що Росія активно використовує інструменти «м'якої сили» у зовнішній політиці щодо України, оскільки наша держава є зоною особливих інтересів РФ.

Ключові слова: м'яка сила, жорстка сила, зовнішня політика, українсько-російські відносини.

В статье исследуется потенциал «мягкой силы» Российской Федерации как одного из влиятельных геополитических соседей Украины. Основное внимание сосредоточено на использовании ею гибких методов влияния в контексте украинско-российских отношений. Установлено, что Россия активно использует инструменты «мягкой силы» во внешней политике относительно Украины, поскольку наше государство является зоной особых интересов РФ.

Ключевые слова: мягкая сила, жесткая сила, внешняя политика, украинско-российские отношения.

The article investigates the potential of «soft power» of the Russian Federation as one of the most influential geopolitical neighbors of Ukraine. It focuses on the use of flexible methods of its influence in the context of Ukrainian-Russian relations. It is established that Russia is actively using the tools of «soft power» in foreign policy toward Ukraine, because our state is an area of special interests of the Russian Federation.

Key words: soft power, hard power, foreign policy, Ukrainian-Russian relations.

В умовах формування та розвитку сучасних міжнародних відносин особливого значення набуває дослідження питання інструментів, які держави використовують у своїй зовнішній політиці задля ефективною реалізації національних інтересів. Після ерозії біполярності «жорстка сила» («hard power»), як зазначає автор концепції «м'якої сили» Джозеф С. Най, не втрачає ключового значення в світі для захисту суверенітету держав, проте, «м'яка сила» уособлює альтернативне джерело влади, втілюючи у собі елемент «привабливості», та набуває все більшого значення для вирішення завдань, які потребують багатостороннього співробітництва у глобальному світопорядку на всіх рівнях. До того ж, зростання ролі «м'якої сили» («soft power») пов'язане з підвищенням значення культурних та політичних цінностей, які стають своєрідними орієнтирами в анархічному міжнародному середовищі та створюють привабливий імідж для держави, завдяки чому зовнішня політика набуває легітимності і зміцнює моральний авторитет у світовому політичному просторі.

Позиціонування України як держави з виключним геополітичним положенням робить

необхідним аналіз способів реалізації зовнішньополітичних цілей провідних акторів на світовій арені, передусім сусідів першого геополітичного порядку, до сфери інтересів яких входить наша країна. Метою даної статті є дослідження потенціалу «м'якої сили» Російської Федерації як одного з впливових сусідів України, та використання нею гнучких методів впливу у контексті українсько-російських відносин.

Характеризуючи стан розробки проблеми вважаємо за доцільне зазначити, що серед основних дослідників, які сформулювали магістральні підходи до розуміння сутності понять «жорстка» та «м'яка» сили у міжнародних відносинах, слід виділити Дж. Ная [1], Зб. Бжежинського [2], Р. Кеохейна, Г. Кіссінджера [3], А. Коена, М. Кокса [4], Х. Моргентау [5], У. Оуенса, Н. Сноу, Ф. Фукуяму [6]. У вітчизняній політології «м'яка сила» розглядається як інструментарій зовнішньої політики, що сприяє створенню відповідного інформаційно-психологічного середовища для досягнення конкретних цілей держави. Про це свідчать наукові доробки О. Гребініченка [7], М. Дорошка, Є. Камінського [8], О. Коппель,

О. Пархомчук [9], В. Копійки [10], А. Луценко, Г. Піскорської [11], Є. Макаренко [12], В. Манжолі, С. Галаки, М. Капітоненка [13], Н. Сербіної. У працях російських фахівців – наприклад, О. Дугіна [14], О. Леонова, О. Мельвіля, І. Панаріна [15] «м'яка сила» представлена у контексті культурних, інформаційно-психологічних, національно-ціннісних та дипломатичних впливів. Значну увагу концепції Дж. Най приділено у контексті формування потенціалу «м'якої сили» РФ та іміджу країни російськими дослідниками І. Буніним, І. Гриньовим [16], А. Казанцевим, В. Меркушевим [17], Є. Соловйовим [18], Г. Філімоновим [19]. Водночас, основний матеріал з окресленої тематики міститься у публікаціях американських вчених, зокрема експерта з російських питань Центру Сполучених Штатів та Європи Ф. Хіл [20] і наукового співробітника Інституту європейських, російських та євразійських досліджень Р. Ортунга [21], які з'ясовують значення гнучкого впливу РФ на пострадянському просторі. У вітчизняній науковій думці дослідженню «м'якої сили» Росії на території колишніх республік СРСР та в російсько-українських відносинах приділяється неабияка увага. Важливим для авторів було звернення до робіт директора Інституту світової політики А. Гетьманчук, колективу дослідників Н. Беліцер, В. Горбача, Г. Перепелиці, О. Сушка [22], Т. Сидорук [23], наукового співробітника Інституту економічних досліджень та політичних консультацій К. Шинкарук [24].

«М'яка сила» у наукових працях Дж. Най уособлює в собі інструменти та ресурси, які дозволяють політичним акторам світу досягати поставленої мети. При цьому, якщо до «жорсткої сили» Дж. Най відносить економічну та військову потугу, то до «м'якої» – політичну ідеологію, суспільні цінності, зовнішню політику. Якщо перші два компоненти «м'якої» сили можна тлумачити як історичну спадщину нації, то третій – як суб'єктивний фактор, що привноситься чинним політичним керівництвом. Як зазначає Дж. Най, ресурсами «м'якої сили» є всі ті методи, які «надихають та приваблюють» до джерела відповідного впливу, дозволяючи тому, хто прагне його контролювати, домогтися бажаного результату. Таким чином, влада що здатна викликати прихильність, базується на привабливості ідей, причому здатність формувати переваги традиційно асоціюється з нематеріальними ресурсами, такими як культура, ідеологія та інститути [25].

В основу дослідження феномена «м'якої сили» в роботах американських вчених покладено аналіз інструментів впливу у зовнішній політиці США, проте Сполучені Штати були і залишаються не єдиною державою, яка здатна претендувати на провідні світові позиції. Після розпаду СРСР одним із вагомих геополітичного центрів стала Російська Федерація, зовнішня політика якої спрямована на зміцнення впливу закордоном, зокрема на пострадянському просторі. На думку

українських та американських дослідників, сучасна Росія не має чітко визначеного місця в міжнародній системі координат. Вона вже не є світовою наддержавою, однак залишається більш вагомим суб'єктом на міжнародній арені, аніж просто регіональним лідером.

Протягом 2000-х рр. у Росії було прийнято низку основоположних документів, які чітко визначили курс РФ на відновлення і зміцнення її позицій в межах геополітичного простору СНД, як зони її «привілейованих інтересів». Пострадянські території (СНД) незмінно розглядаються як один із головних пріоритетів зовнішньої політики Росії у щорічних посланнях Президента Федеральним Зборам РФ: у Посланні 2001 р. підкреслювалося, що «РФ є ядром інтеграційних процесів у Співдружності» [26], в Посланні 2003 р. колишній Президент наголошував: «нашим безумовним зовнішньополітичним пріоритетом залишається зміцнення відносин з країнами Співдружності Незалежних Держав... і повинен прямо сказати: ми розглядаємо простір СНД як сферу наших стратегічних інтересів» [27], у Посланні 2007 р. вказувалося, що «Росія й надалі має намір відігравати ініціативну роль у процесах економічної інтеграції на просторі СНД» [28], а у зверненні до депутатів Держдуми 2010 р. Д. Медведєв виокремив серед країн пострадянського простору, відносно яких Росія має великий потенціал у нарощуванні механізму «м'якого» впливу, Україну та Казахстан [29].

З точки зору РФ, необхідність збереження впливу над Україною в порівнянні з іншими пострадянськими сусідами є неспівмірною. Як підкреслює американський дослідник П. Даньєрі російсько-українське співробітництво має значно глибший зміст, ніж відносини між будь-якими двома державами [30]. В рамках зміцнення відносин з СНД взаємодія з Україною є для РФ принциповою, оскільки вона залишається найбільш близькою до Росії країною в культурно-історичному плані (поряд з Білоруссю) і другою за величиною економікою СНД, з якою у Росії збереглися міцні виробничі зв'язки. Крім того, Україна виступає в ролі важливого каналу російсько-європейських відносин.

Для України є вкрай важливим чітко розуміти та ідентифікувати гнучкі методи, якими РФ користується для реалізації своїх національних інтересів на території нашої держави, з метою встановлення розумного балансу взаємовпливу та уникнення залежності від східного сусіда, оскільки основою внутрішньо та зовнішньополітичного курсу України, починаючи з 1991 р., є, перш за все, збереження незалежності та самобутності, відновлення національних духовних цінностей всередині держави, самоствердження на міжнародній арені, доведення своєї спроможності виступати гідним партнером для інших акторів. Саме тому, як зазначає колишній Міністр закордонних справ України та лідер ініціативи «Фронт змін» А. Яценюк, відносини з Росією, як і з будь-

якою іншою державою, мають бути прозорими, прагматичними, ефективними та позитивно-конкурентними [31].

На нашу думку, слід визначити три основних вектори застосування інструментів «м'якої сили» у зовнішній політиці РФ у контексті розбудови її міждержавних зв'язків з Україною:

- сфера інформаційних технологій, засоби масової комунікації (ЗМК);
- науково-культурні обміни;
- економічне співробітництво.

ЗМК є потужним ресурсом, який використовується для впливу на громадську думку і в самій державі, і за межами її кордонів. Серед основних способів масової комунікації варто акцентувати увагу на ЗМІ (друкованих – преса, книги, плакати тощо, та електронних – радіо, телебачення, Інтернет) та комунікації через партії та організації. Наша держава до сьогодні охоплена російським інформаційним простором, який являє собою нерівноцінну альтернативу засобам масової інформації європейських країн (наприклад, Європьюс). Протягом 2009 р. Головним управлінням юстиції зареєстровано українською і російською (змішаними) мовами – 1 034, виключно російською – 267 видань [32]. Перше місце за сукупним річним накладом в Україні утримують російськомовні газети та журнали: наклад газет майже у 2,5 рази більший, а журналів – у 8,5 рази – за україномовний [33]. Значне місце на українському телебаченні посідають російські телеканали, серед яких особливо популярними є Перший канал, ТНТ, НТВ, СТС тощо та російськомовні сайти в мережі Інтернет, що певною мірою сприяють зміцненню російсько-українських зв'язків та популяризують російську культуру.

2004 р. по праву може вважатися переломним з огляду на перегляд Москвою ієрархії зовнішньополітичних впливів в Україні у бік нарощування механізмів «м'якого» управління, адже саме тоді Росія змушена була враховувати політичну та інформаційно-комунікативну роль груп громадянського суспільства та неурядових організацій. Однак, непродумана тактика втручання Росії на підтримку В. Януковича у 2004 р. спричинила зворотній результат, тому РФ почала розробку конкурентної «контрреволюційної» ідеології, підтримуючи «свої» неурядові організації, за допомогою власних веб-технологій. За словами С. Маркова, одного з ідеологів партії «Єдина Росія», «РФ повинна повторити те, що Сполучені Штати роблять в Грузії та Україні. Ми повинні створити мозкові центри, організувати круглі столи, конференції, підтримувати засоби масової інформації, міжособистісні обміни» [34]. Так, з 2004 р. Росією було створено низку організацій і проєктів для поширення її впливу закордоном, зокрема Українська філія Інституту країн СНД, «Руський світ», які фінансують політичні партії та неурядові організації проросійського спрямування в регіоні.

У науково-культурній сфері «м'яка сила» Росії у «близькому зарубіжжі» традиційно базується на

демографічному (в Україні проживає близько 17 % росіян [35]), релігійному, мовному та інших факторах. Беручи до уваги висновки російських та західних дослідників, можна виділити декілька основних напрямків діяльності РФ в межах акумулювання «м'якої сили», зокрема, посилення культурного впливу та зміцнення науково-освітньої традиції, що у значній мірі впливають на формування іміджу РФ та реалізації ідеї розширення «Руського світу» – єдиного гуманітарного простору на території країн колишнього Радянського Союзу, ядром якого Патріарх Кирило назвав Росію, Україну та Білорусь [36]. У Стратегії національної безпеки РФ до 2020 р. фіксується, що забезпечення національної безпеки у сфері культури в середньостроковій і довгостроковій перспективі досягається за рахунок «... розвитку загального гуманітарного та інформаційно-телекомунікаційного середовища на просторі держав-учасниць СНД і в суміжних регіонах» [37]. Росія через структури, що діють в рамках Співдружності, активно сприяє зміцненню спільної гуманітарної бази на євразійському просторі. У кількох країнах відкриті слов'янські університети, з 2006 р. розпочав роботу Форум творчої наукової інтелігенції держав-учасниць СНД. Проходять регулярні Всесвітні конгреси російської преси. Теза про розширення «Руського світу» закріплена і в новій Концепції зовнішньої політики РФ, яка розглядає «багатомільйонну російську діаспору – Руський світ – як партнера, в тому числі у справі розширення і зміцнення простору російської мови та культури». У документі поставлено завдання «сприяти вивченню і поширенню російської мови як невід'ємної частини світової культури та інструменту міжнаціонального спілкування» [38]. Вищезазначені тези також присутні і в Концепції експорту освітніх послуг РФ на 2011–2020 рр. [39].

У квітні 2010 р. міністри освіти та науки А. Фурсенко і Д. Табачник підписали в Москві протокол про співпрацю, який після трирічної перерви започаткував активізацію співпраці в галузі освіти між Україною і Росією. Сьогодні у вузах Російської Федерації отримують вищу освіту 7 100 українських студентів [40]. Як зазначає Д. Табачник, у 2010-2011 рр. «майже в три рази зросли двосторонні квоти на місця бюджетного замовлення для російських студентів в Україні та українських – в Росії» [41]. З метою залучення іноземних студентів РФ сплачує навчання фахівців, аспірантів і викладачів російської мови з колишніх республік СРСР, які підвищують свою кваліфікацію [42].

На території України російська мова, якою розмовляє значна частина населення є не менш потужним засобом збереження російського впливу. За даними статистики 2005-2006 рр. українською мовою в цілому по країні навчалася 78,2 % дітей, російською – 20,7 % (в містах – 27,32 %). У Севастополі російською мовою навчаються 97,7 %

дітей, в Криму, у цілому, – 92,5 %, на Донеччині – 70,5 %, Луганщині – 66 %, Запоріжжі – 40 %, Одещині – 32 %, Харківщині – 28,7 %, Дніпропетровщині – 22 % [43]. Станом на 2008-2009 навчальний рік освіту російською мовою отримували 17,6 % школярів – 789 тис. учнів [44]. При всіх складнощах і проблемах, в Україні збереглася і діє комплексна система освіти російською мовою. Школи з російською мовою навчання займають провідні місця в ряді регіонів компактного проживання російськомовного населення. Наприклад, в АР Крим російською мовою навчаються більше 159 тис. школярів, українською – близько 13 тис., у Донецькій області ця пропорція становить близько 207 тис. до 139 тис. [45]. За останні роки розроблено ряд навчально-методичних програм для початкових класів з російською мовою викладання. У 31 вузі України здійснюється підготовка фахівців з російської мови та літератури. За даними Міністерства освіти і науки України, частка студентів, що навчаються у вузах українською та російською мовами у 2009 р., склала до 82,1 % і 17,7 % [46].

Незважаючи на вищезазначені показники, РФ, на думку МЗС України, регулярно намагається «штучно загострити мовне питання» у нашій країні, тим самим втручаючись у внутрішні справи України. Разом із тим, офіційний представник МЗС Росії А. Нестеренко у квітні 2009 р. пояснив відсутність загальноосвітніх українськомовних шкіл, в тому числі в регіонах з компактним проживанням українців, «близькістю східнослов'янських мов та культур, спільною історією (Київська Русь, Московська держава, Російська імперія, СРСР) та єдиною православною християнською вірою» [47]. У вирішенні мовного питання привноситься політичний аспект, що стає причиною постійних конфліктів (особливо – в період виборчих кампаній в Україні). Росія досить сміливо не дотримується базових засад та духу Договору про дружбу, співпрацю і партнерство (1997 р.), у 12 ст. якого зазначається, що сторони «сприятимуть створенню рівних можливостей та умов для вивчення української мови в РФ та російської в Україні» [48]. Прикладом тому є проведення у червні 2009 р. III Міжнародного фестивалю у Криму: «Велике руське слово», який став ареною політичних непорозумінь та приводом для активного протистояння ЗМІ обох країн. Тож, поширення мовної культури є одним з інструментів «м'якої сили», яким Росія відносно вміло користується для реалізації своїх зовнішньополітичних цілей, здебільшого за рахунок тієї частини населення нашої держави (та інших пострадянських республік), яка має у Росії родинні зв'язки, для якої російська мова є, свого роду, спадщиною СРСР (30 % населення України вважають російську мову рідною [49]). Проте, кожне нове молоде покоління поступово віддаляється від мовних традицій своїх попередників і стає носієм української мови.

Важливим є той факт, що з приходом до влади В. Януковича, Росія мала змогу посилити свій «м'який» вплив на Україну в гуманітарній сфері, зважаючи на солідарність президентів обох країн з питань, які були каменем спотикання у 2004-2009 рр. Так, на сесії ПАРС 27 квітні 2010 р. новообраний президент України вдався до публічного заперечення Голодомору як геноциду українського народу, підтримуючи тим самим позицію РФ з даного питання. Враховуючи, що за попередні роки як всередині країни, так і на міжнародній арені було чимало зроблено для визнання факту штучно створеного Голодомору, який мав ознаки геноциду, цей крок був досить рішучим та продемонстрував значущість російського впливу у нашій державі. На початку 2010 р. парламенти 14 країн світу визнали Голодомор геноцидом; Генеральна Асамблея ООН у заяві 2003 р. назвала його «національною трагедією українського народу». У 2007-2008 рр. резолюції на вшанування жертв Голодомору в Україні ухвалили Парламентська асамблея ОБСЄ і Генеральна конференція ЮНЕСКО, до складу якої входять 193 країни; Європарламент визнав Голодомор «жахливим злочином проти народу України» а Балтійська Асамблея – геноцидом [50].

З точки зору американських дослідників, економічна привабливість є також однією із головних складових «м'якої сили» держави. Незважаючи на економічну кризу, яка вдарила по економіці РФ, для багатьох українців Росія продовжує уособлювати в собі порівняно стабільну економічно розвинуту державу, яка на даний час є основним постачальником енергоносіїв на український ринок, споживачем значної кількості українських товарів. РФ вміло використовує свої економічні важелі, щоб утримувати політичний вплив, приділяючи особливу увагу інвестиціям у стратегічні галузі, такі як інфраструктура чи енергетика. Російська сторона, наприклад, періодично висуває нові ініціативи співробітництва, переважно у формі об'єднання активів вищезгаданих секторів обох сторін, як НАК «Нафтогаз» України та ВАТ «Газпром» в єдине підприємство. Росія за допомогою засобів «м'якої сили» діє більш рішуче, і пов'язане це, насамперед, з її прагненням стати одним із центрів сили у багатополлярному світі, міжнародним полюсом, через що вона була готова виступити організатором створення численних інтеграційних ініціатив, серед яких Митний союз (1995 р.) та Єдиний економічний простір (2003 р.). Проте, залучити до них Україну виявилось справою досить складною, оскільки очевидне домінування однієї з держав є для неї неприйнятною перективою. 13 лютого 2010 р. новообраний Президент України заявив, що він позитивно оцінює ідею приєднання до Митного союзу з Росією. Втім, вже за два з половиною місяці, 27 квітня на сесії ПАРС, це не завадило Віктору Януковичу стверджувати: «... входження до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану сьогодні є неможливим» [51]. Однією з

причин невизначеності України, на переконання експертів, стала дилема, яка полягає у неможливості одночасного вступу до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном і створення Зони вільної торгівлі з ЄС. Позицію Євросоюзу чітко озвучив представник Єврокомісії Гю Мінгареллі: «Якщо Україна повинна буде долучитися до цього Митного союзу, стане надзвичайно важко для цієї країни сформувати зону вільної торгівлі з ЄС» [52]. Однак у жовтні 2011 р. у Санкт-Петербурзі вісім країн СНД, серед яких і Україна, підписали Договір про зону вільної торгівлі [53]. На нашу думку, це свідчить про дієвість «м'якого» впливу РФ в економічній сфері, незважаючи на те, що питання вступу України до Митного союзу залишається контроверсійним.

Фахівці підкреслюють, що вагомим ресурсом в арсеналі «м'якої сили» Росії є її безвізовий режим для громадян колишніх республік Радянського Союзу, зокрема України, і можливість вільного працевлаштування, адже переважна більшість економічних мігрантів з України працюють саме в Росії, за винятком вихідців із Західної України, які надають перевагу працевлаштуванню на території країн ЄС.

Українські науковці сходяться на думці, що обґрунтування російської політики відносно держав «близького зарубіжжя» значною мірою має відношення до легітимізації та збереження політичного режиму, створеного В. Путіним. З цієї точки зору, логічним є припущення про не зацікавленість Росії, попри офіційні заяви стосовно взаємовигідного модернізаційного партнерства, у демократичних та процвітаючих сусідах, особливо з числа колишніх радянських республік. Будь-яка країна в регіоні зі стабільними демократичними інституціями, підкріпленими економічним зростанням і високим рівнем життя населення, може у перспективі становити певну загрозу політичній владі Російської Федерації. За висновками українських дослідників Т. Сидорук та К. Шинкарук, політика Росії стосовно України спрямована на послаблення впливу Європейського Союзу, який зацікавлений у сприянні поширенню демократичних цінностей, верховенстві права, ефективному управлінні, лібералізації ринку України, проте більшою мірою покладається на «магнетизм» європейської моделі, у зв'язку з чим не докладає особливих зусиль з метою залучення України до Європейського співтовариства.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що через зміну характеру проблем у світовій політиці зменшується здатність великих держав із вражаючими традиційними ресурсами контролювати своє оточення. Попри те, що «жорстка сила» спроможна час від часу відігравати вирішальну роль,

традиційних інструментів впливу виявляється утім недостатньо. Такі методи, як ефективна комунікація, розвиток та використання міжнародних інституцій виявляються більш релевантними та дієвими у вирішенні нових дилем світової політики. Культура, ідеологія, ціннісні орієнтири, національна єдність, економічний потенціал та інноваційні технології набувають первинного значення у світовому політичному просторі.

«М'яка сила», фактор якої довгий час залишався недооціненим російським політичним керівництвом, може стати, свого роду, мостом, що допоможе наблизити РФ до геополітичних та економічних партнерів, зміцнити її вплив на сусідні держави. Наразі відкритим залишається питання щодо доцільності більшого залучення «м'якої сили» у зовнішній політиці Росії, адже, на думку російського експерта І. Буніна, «стабільна, демократична країна з диверсифікованою високо-технологічною ринковою економікою, яка поважає права людини та володіє істинно незалежною судовою системою, буде більш привабливим партнером, ніж сировинна «напівдемократична» держава, яка викликає цілком виправданий страх у власних геополітичних сусідів». Сила «м'якого домінування» вважається одним з головних пріоритетів зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності на пострадянському просторі. В контексті російсько-українських відносин, І. Бунін запропонував варіант розбудови партнерства, або відносин однаково вільних від «жорсткої зверхності» («варіанту Леонтьєва» – імперіалістичного неприйняття суверенної України як тимчасового явища) та «слабкості» («варіанту Немцова» – зближення з будь-якими політичними силами, які вбачають своє майбутнє у «спільному європейському домі» та здатні виступити об'єктивними критиками політичного режиму в Росії) [54].

На території України «м'яка сила» РФ знаходить своє втілення у ЗМК, науковій, культурній, економічній сферах. Публікуються російськомовні видання, транслюються російські телеканали, працюють проросійські організації. Значна частка населення вважають російську мову рідною. Відносини між нашими країнами зміцнюються на офіційному рівні науково-культурними обмінами, та на неофіційному – родинними зв'язками. Проте, Україна може бути дійсно зацікавлена у «м'якій силі» Росії лише за умов зміни нею цивілізаційного вибору на користь Європейського напрямку, демократичного розвитку, лібералізації економіки, та перегляду РФ свого ставлення до двосторонніх відносин з Україною як рівним геополітичним партнером у межах політики добросусідства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Най Дж. Гибкая власть. Как добиться успеха в мировой политике / Джозеф Най. – М., 2006. – 208 с.
2. Бжезинский Зб. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / Зб. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.ru/POLITOLOG/AMERICA/bzhezinskij.txt>.

3. Кісінджер Г. Дипломатія / Г. Кісінджер. – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
4. Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives / Ed.by Inderjeet Parmar and Michael Cox. – N. Y. : Routledge, 2010. – 256 p.
5. Morgenthau Hans J. Politics among Nations: The Struggle of Power and peace / Hans J. Morgenthau. – N. Y. : Alfred A. Knopf, 1978. – P. 4–15.
6. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. – М. : «Издательство АСТ», 2004. – 592 с.
7. Гребініченко О. Міжнародні рейтинги України як фактор впливу на національну безпеку держави : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. політ. наук: 21.01.01 «Основи національної безпеки держави (політичні науки)» / О. Ю. Гребініченко. – К., 2008. – 16 с.
8. Камінський Є. С. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI ст.: монографія / Є. С. Камінський. – К. : Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
9. Міжнародні відносини ХХ століття : [навч. посіб. для студ. вузів] / О. А. Коппель, О. С. Пархомчук. – К. : Школяр, 1999. – 256 с. ; Міжнародні системи. Світова політика : [навч. посіб.] / О. А. Коппель, О. С. Пархомчук. – К. : ФАДА, ЛТД, 2001. – 224 с.
10. Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право : [моногр.] / О. І. Шнирков, В. В. Копійка, В. І. Муравйов. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2006. – 268 с.
11. Луценко А. «М'яка сила» в сучасній геополітиці : [монографія] / А. Луценко, Г. Піскорська. – К., 2011. – 216 с.
12. Аналітика, експертиза, прогнозування / Є. А. Макаренко, М. М. Рижков, М. А. Ожеван, О. В. Зернецька, І. А. Валевська; Ред.: Є. А. Макаренко. – К. : Наук-вид. центр «Наша культура і наука», 2003. – 614 с. ; Віртуальна дипломатія: підручник / Є. А. Макаренко, Н. О. Піпченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2010. – 301 с. ; Макаренко Є. А. Інновації як стратегія виходу з глобальної кризи: підходи і перспективи / Є.А.Макаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). – К., 2010. – Випуск 93. Частина І. – С. 26–34.
13. Міжнародні відносини та світова політика. 1945 – 1980. Дати. Події. Факти : [навч. посіб.] / В. Ю. Крушинський, В. А. Манжол. – К. : Либідь, 2007. – 192 с. ; Міжнародні відносини та світова політика : [підручник] / В. А. Манжол, В. Ю. Крушинський, С. П. Галака, С. В. Андрущенко, М. М. Білоусов; Ред.: В. А. Манжол; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Київ. ун-т, 2010. – 863 с. ; Міжнародні системи і глобальний розвиток : [підручник] / В. А. Манжол, О. А. Коппель, М. Г. Капітоненко, М. С. Каменецький, А. А. Суботін; Ред.: Л. В. Губерський; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 606 с.
14. Дугин А. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века / А. Дугин. – Санкт-Петербург: Амфора, 2007. – 384 с.
15. Панарин И. Информационная война и мир / И. Панарин, Л. Панарина. – М. : Олма-Пресс, 2003. – 384 с.
16. Гринев И. Международный имидж России. Роль культурных коммуникаций в процессе формирования образа государства / И. Гринев // Имиджология. – 2007. – М. : РИЦ АИМ, 2007.
17. Казанцев А. Россия и постсоветское пространство: перспективы использования «мягкой силы» / А. Казанцев, В. Меркушев // Сайт Московского государственного института международных отношений МИД России // Полис. – 2008. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/files/34174/34174.pdf>.
18. Соловьев Э. Дефицит «мягкой силы» в российской политике на постсоветском пространстве / Э. Соловьев // Фонд исторической перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/rus/desk/deficit_magkoj_sily_v_rossijskoj_politike_na_postsovetском_prostranstve_2009-11-03.htm.
19. Филимонов Г. Актуальные вопросы формирования российского потенциала «мягкой силы» / Г. Филимонов // Официальный сайт Георгия Филимонова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.georgefilimonov.com/articles/topical-issues-of-formation-of-russias-soft-power-potential/>.
20. Hill F. Moscow Discovers Soft Power / F. Hill // Brookings. Russia, Europe, Asia, Global Change. – 2006. – October. – P. 341–347.
21. Ortung R. W. Russia's Use of PR as a Foreign Policy Tool / R. W. Ortung // Russian analytical digest. – 2010 – № 81. – 16 June. – P. 7–11.
22. Сприняття Росії в Україні, Румунії та Республіці Молдова. – К. : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2011. – 246 с.
23. Сидорук Т. «М'яка сила» Росії як протизвага європеїзаційному впливові ЄС в Україні. / Т. Сидорук // Сайт Національної бібліотеки України ім. Вернадського. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_SV/Gileyasp/P2_doc.pdf.
24. Шинкарук К. Вплив Росії як «Значущого іншого» на формування зовнішньополітичної ідентичності України / К. Шинкарук // Сайт Національної бібліотеки ім. В. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_soc/2010_1/Shunkaryuk.pdf; Шинкарук К. «М'яка сила Росії» / К. Шинкарук // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles/?pid=2729>; Шинкарук К. Україна - Росія: сценарії розвитку відносин до 2020 року // Компас 2020. Україна у міжнародних відносинах. Цілі, інструменти, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07748.pdf>.
25. Nye Joseph S. Jr. Soft Power: The Means To Success In World Politics / Joseph S. Nye Jr. – N. Y. : PublicAffairs, 2004. – P. 6–15.
26. Послание президента Российской Федерации Федеральному собранию Российской Федерации 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.oblduma.kurgan.ru/common/doc/projects/presidents_message/presidents_message_2001.zip.
27. Послание президента Российской Федерации Федеральному собранию Российской Федерации 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.oblduma.kurgan.ru/common/doc/projects/presidents_message/presidents_message_2003.zip.
28. Послание президента Российской Федерации Федеральному собранию Российской Федерации 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.oblduma.kurgan.ru/common/doc/projects/presidents_message/presidents_message_2007.zip.
29. Послание президента Российской Федерации Федеральному собранию Российской Федерации 2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.oblduma.kurgan.ru/common/doc/projects/presidents_message/presidents_message_2010.doc.
30. D'Anieri P. J. Constructivist Theory and Ukrainian Foreign Policy / ed. by J. D. P. Moroney, T. Kuzio, M. Molchanov // Ukrainian Foreign and Security Policy: Theoretical and Comparative Perspectives, London : Praeger. –2002. – P. 45.
31. Украина – Россия: пути преодоления кризиса в отношениях. Выступления участников Круглого стола // Национальна безпека та оборона. – 2009. – № 4. – С. 53.
32. Аналітична інформація про результати діяльності Міністерства юстиції та його територіальних органів з питань державної реєстрації друкованих засобів масової інформації у 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.minjust.gov.ua/0/29593>.
33. Наклад російськомовних видань в Україні більший, ніж наклад україномовних // Газетний клуб. – 2011. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://newspaperclub.org.ua/2010/04/naklad-rosijskomovnix-vidan-v-ukraini-bilshij-nizh-naklad-ukrainomovnix/>.

34. Сидорук Т. «М'яка сила» Росії як противага європеїзаційному впливові ЄС в Україні. / Т. Сидорук // Сайт НБУ ім. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_SV/Gileyas/P2_doc.pdf.
35. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року // Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.
36. Белецкий М. Концепция Русского мира и Украина // Релігія в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/6780-koncepciya-russkogo-mira-i-ukraina.html>.
37. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. № 537 // Сайт Совета безопасности Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.
38. Концепция внешней политики Российской Федерации // Сайт Президента России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kremlin.ru/acts/785>.
39. Концепция экспорта образовательных услуг Российской Федерации на период 2011 - 2020 гг. // Сайт Министерства образования и науки Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.russia.edu.ru/news/discus/concept/3783/>.
40. 7 тысяч студентов из Украины учатся в российских вузах // Архив газеты «Дело» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.ua/education/7-tysjach-studentov-iz-ukrainy-uchatsja-v-rossijskih-vuzah-164640/>.
41. Там само.
42. Фоминых А. «Мягкая мощь» обменных программ / А. Фоминых // Электронная версия журнала «Международные процессы» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intertrends.ru/sixteenth/008.htm>.
43. Мовний баланс України // Портал української книжкової індустрії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=2386.
44. Общеобразовательные учебные заведения Украины на начало 2008/2009 учебного года. Статистический бюллетень. – К. : Государственный комитет статистики Украины, 2009. – С. 59.
45. Там само.
46. Гуманитарный аспект украинско-российских отношений // Національна безпека та оборона. – 2009. – № 4. – С. 31.
47. Там само.
48. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. Ратифіковано Законом N 13/98-ВР від 14.01.98 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_006.
49. Мовний склад населення України // Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>.
50. Сприйняття Росії в Україні, Румунії та Республіці Молдова. – К. : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2011. – С. 31.
51. Митний союз, СОТ і ЗВТ з ЄС // Міжнародний центр перспективних досліджень в Україні. – 2010. – Липень. – № 10. – С. 10.
52. Там само.
53. На засіданні глав урядів СНД Україна підписала договір про підготовку створення ЗСТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newsru.ua/finance/19nov2010/sng.html>.
54. Украина – Россия: пути преодоления кризиса в отношениях. Выступления участников Круглого стола // Національна безпека та оборона. – 2009. – № 4. – С. 58.

Рецензенти: д.і.н., проф. П. М. Тригуб, д.політ.н., проф. О. В. Шевчук.

© Седляр Юлія Олександрівна, 2011

© Лимар Маргарита Юріївна, 2011

Стаття надійшла до редколегії 01 листопада 2011 р.